

Dioniz na Filozofskom fakultetu u Osijeku

Boško PEŠIĆ

Svijet kao predstava. Filozofske odrednice dionizijskog teatra

– Zbornik radova, Estetički laboratorij, Osijek, 2023., 141 str.

Da su drama i filozofija usko isprepletene, manje-više je poznato. Pritom ne mislim ponajprije na svojevrstne genološke elemente u antičkoj grčkoj filozofiji prema kojima je posebnost drame njezina usmjerenost na glumačku izvedbu pred publikom, a ne na puko čitanje. Platon je naime u trećoj knjizi *Države* govorio o trima vrstama pjesništva: ono koje je u potpunosti u pjesničkom pripovijedanju (*dijegeza*), ono koje je posve u oponašanju (*mimeza*) i ono koje je i u jednom i u drugom. O drami (tragediji i komediji), dakako, riječ je u drugom slučaju (mimetičko pjesništvo). Aristotel je u *Pjesničkom umijeću* ustvrdio da su Sofoklo i Aristofan pjesnici iste vrste – dramske – jer obojica, bilo na tragički ili komički način, oponašaju ljude koji djeluju. Ono dublje u isprepletanju drame i filozofije vidljivo je u dramskoj strukturi Platonovih dijaloga, odnosno poliloga – pa onda i kasnije, primjerice u Hegelovoj, u Kierkegaardovoj i drugim filozofijama.

Odlučujuće momente suvremenijih gibanja kada je riječ o drami i filozofiji dao je, naravno, Friedrich Nietzsche

svojom prvom knjigom, disertacijom o »rođenju« grčke tragedije: *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1872). Osnovna teza knjige – da se grčka tragedija »rađa« iz dvaju nagona: dionizijskoga (vrijuće životne bujice, što se javlja kao zastrašujuća jeza i blažena začaranost koja nastupa dokidanjem razuma i erupcijom iracionalnoga, snaga razaranja individuacije koja vodi u utrobu bitka, u najdublju jezgru stvari, u Pra-Jedno) i apolonskoga (pričin koji se rađa iz poriva da se ono jezovito, vrijuće, sakrije; preobrazujuća snaga principa individuacije), iz protuigre Doniza i Apolona shvaćene kao supripadno jedinstvo – nije bila toliki novum, koliko tvrdnja da se upravo u grčkoj tragediji pokazuju te osnovne moći bitka koje jedna drugu dokidaju. Riječ je dakle o tumačenju svijeta umjetnošću, o metafizici umjetnosti, o tragičkom viđenju svijeta do kojega se dolazi intuicijom (*Anschauung*), munjolikim uvidom u bit stvari. Teatarsku struju u suvremenoj filozofiji nadalje su razvijali Nietzscheovi akoliti. Primjerice Michel Foucault zagovarao je povratak »maske«, a Gilles Deleuze isticao je da pravi teatar podrazumijeva »maske« iza kojih se ne skrivaju nikakve esencije, »maske« koje govore jezik čistih »gesta«. Tako je filozofija, barem u spomenutih autora, postala antimimetička drama, teatar neposredovanoga kretanja, čistih sila, gesta, sablasti i fantoma, teatar bez prethodno napisanoga teksta i bez glumaca. Čista izvedbena umjetnost. U tom smislu Laboratorij eksperimentalne estetike na

Filozofskom fakultetu u Osijeku čini se iznimno aktualnim.

Izvorna ideja estetičkoga laboratorija, ističe njezin pokretač i voditelj Boško Pešić, izrasla je zajedno s konceptom koji je na skopskom sveučilištu sredinom 20. stoljeća osmislio hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović (1894. – 1976.) i predstavlja moderno propitivanje onih mogućnosti koje nastaju iz višestruke povezanosti filozofije i umjetnosti. Među njima se posebno ističe obrazovno-odgojna uloga umjetnosti. Stoga Estetički laboratorij svojim aktivnostima pokriva dijelom praktičnu (seminarsku) nastavu iz filozofskih kolegija kao što su Estetika, Filozofija filma, Filozofija književnosti, Metodika nastave filozofije, ali jednako tako i niz drugih znanstvenih grana. Sve u svemu, ističe Pešić, riječ je o pomno osmišljenim radionicama i znanstvenostručnim okupljanjima usmjerenim k filozofskoj refleksiji kulturno-umjetničkih fenomena današnjice. Jedan takav znanstveno-stručni skup (četvrti u nizu) organiziran je na Filozofskom fakultetu u Osijeku od 14. do 15. studenoga 2023. godine. Njegov je naziv *Filozofija između znanosti i religije*. Zbornik radova s toga skupa – *Svijet kao predstava. Filozofske odrednice dionizijskog teatra* – zajedno s upriličenim teatarskim praktikumom koji se održao 20. i 21. listopada 2023. godine na Akademiji za umjetnost i kulturu predstavlja središnji dio izvedbe projekta *Dionizijski teatar. Eksperiment dramske filozofije* kojim su Laboratorij eksperimentalne estetike i Filozofski fa-

kultet u Osijeku nastavili programski niz već tradicionalnih filozofskih rasprava nastavnika i studenata.

U zborniku *Svijet kao predstava. Filozofske odrednice dionizijskog teatra* nalazi se dvanaest radova. Uvodni je članak (koncipiran kao dramska tročinka), *Filozofija u tragičnom duhu*, napisao urednik Boško Pešić. U njemu je razmotreno nekoliko arhaičnih mjesta zapadne filozofske tradicije: $\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}$, $\theta\acute{\epsilon}\alpha\tau\rho\upsilon\nu$ i $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$. Navedene pojmove Pešić razlaže u njihovu uskom međusobnom odnosu. Pritom ispostavlja pitanje što je to dionizijsko u helenskoj duhovnosti koja priziva tragično (čovjek je u antičkoj grčkoj impostiran kao sebesvjesni tragični duh rođen iz uvida u smrtnu ljudsku sudbinu). Kada je riječ o $\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}$, Pešić započinje pitanjem o izvornoj naravi glazbe, o filozofskom promišljanju ritma i takta, sklada i skladbe, glasa i glazbe. Nakon što je utvrdio da je glazba u Platona ponajprije slušljivost onoga misaonoga, da je muzikalnost, zapravo, razboritost duše, iskazivanje onoga istinski lijepoga, onoga u čemu se očituje ljepota sama, a u Nietzschea očitovanje onoga životnoga samoga života, Pešić ističe da je ona u antičkoj grčkoj kulturi posredovanje dionizijske naravi svijeta koju je grštvo postavilo u središte svoje duhovne pozornice – u tragediju. $\theta\acute{\epsilon}\alpha\tau\rho\upsilon\nu$ je pak mjesto upriličene svrhovite zagledanosti i promatranja. Ono, gledano s takvoga gledišta, ističe Pešić, vješto do kraja obuzima gledatelja usmjeravajući njegovu pozornost k svojevrsnom nepomičnom viđenju

koje traži zajedništvo u gledanju i na kraju sjedinjenje s viđenim. Konačno, kada piše o *λόγος*, započinje Heraklitovim fragmentom 50 (»Ako niste poslušali mene, nego *logos*, mudro je tada složiti se da jedno jest sve«). Ostalo o tom uvodnom članku neka u ovom prikazu ostane neizrečeno i tako, zapravo, pozivajuće na čitanje ili slušanje!

Nakon uvodnoga uredničkoga, Pešićeva članka slijede studentski radovi: *Orfička kozmogonija i kozmologija podzemnog svijeta* Maje Ivaniš i Irene Kapović, *Dionizijski kult i misterij jedinstva* Antonija Curkića i Vlatke Perković, *Rođenje ditiramba* Ene Jelošek i Davida Mrđanova, *Uloga odeona u razvoju kazališne umjetnosti* Luke Mustapića i Karle Pružinac, *Mogućnost izlaska iz tragičnog* Vanese Jalšovec, *Dionizijski čovjek u Euripidovoj drami Bakhe* Stipe Koprivnjaka i Antee Kosor, *Sloboda i sudbina u Sofoklovoj trgaediji Kralj Edip* Ivana Duvnjaka i Karle Marić, *Antigona između dvije smrti* Lorene Grandić i Tene Grlice, *Aretaička važnost pjesništva za život ljudi u Aristofanovoj komediji Žabe* Luke Pavkića i Sandre Savanović, *Daphne ili o zanesenosti* Martine Ivanović i Maje Pucovski i *Aristotelova kritika Platonovog tumačenja umjetnosti* Lucije Levantić. Zbornik završava kratkim prikazom teatarskoga praktikuma koji su napisali Tamara Kučinović i Goran Guksić. U studentskim je radovima, što se nazire u njihovim naslovima, riječ o raznovrsnim temama vezanim za antičku grčku dramu (mit) i filozofiju: o podzemnom svijetu kao dijelu grč-

koga kozmosa viđenoga kroz orfičku tradiciju, utjecaju orfičkoga mita na helensku filozofiju (Pitagora, Empedoklo, Platon), o dionizijskim misterijima (koje je prema predaji zasnovao upravo Orfej; da dionizijski kult treba biti shvaćen u širim okvirima orfičkoga učenja, u domaćoj je filozofiji isticao njezin dvadesetostoljetni doajen Branko Bošnjak), izvorima ditiramba u divljenju spram *physis* i u mitologiji, o korijenima dionizijskoga kulta, kazališnoj građevini koja izolacijom odvaja od vanjskoga svijeta (*odeon*), o *theatronu*, polukružnom, stupnjevitom gledalištu s optimiziranom akustikom na otvorenom. Nadalje, analizirane su pojedine grčke drame (Euripidove *Ifigenija među Taurijcima* i *Bakhe*, Sofoklove *Kralj Edip* i *Antigona*, Aristofanove *Žabe*) i priča o Apolonu i Daphne iz Ovidijevih *Metamorfoza*. Naravno, pri analizama spomenutih dramskih tekstova nije riječ o književno-povijesnom ili književno-teorijskom pristupu, već o analizama različitih filozofskih implikacija. Sve u svemu – iako je riječ o studentskim radovima, zbornik nosi stanovitu kvalitetu i upućuje na jedan inovativan i kreativan projekt u visokom obrazovanju. A to – valja priznati – nije malo. Upravo u tom pokazivanju, držim, najvažnija je karakteristika toga zbornika.

Na samom kraju još nešto: Kroz zbornik se poput crvene niti provlači Dioniz, bog kojega je Nietzsche suprotstavio Raspetomu. Nije li to izazov studentima teologije da ispjevaju pjesme svomu Bogu, da se nastavnici na

teološkim studijima sjete uloge dramske književnosti u odgojno-obrazovnim kurikulumima njihovih prethodnika, da se ozbiljno razmotri pismo pape Franje (*Lettera del Santo Padre Francesco sul*

ruolo della letteratura nella formazione) o ulozi književnosti u formaciji, i to ne samo svećenika i pastoralnih djelatnika već svih krštenika?

Krešimir Šimić